

BENCSEK ZITA

Büntetőjog és mezővárosi autonómia

(Kecskemét büntetőjogi gyakorlata az 1794. évben)

I. Bevezetés helyett kérdésfeltevés

Lehet-e a mezővárosi önállóság mítoszának a források tükrében hitelt adni? Lehet-e mezővárosi fejlődésről beszélni, vagy a „fejlődés” csupán abban áll, hogy a XVII. század elején létrejött jogszolgáltatási és közigazgatási önállóság, melynek a mezővárosi tanácsok voltak a letéteményesei a vármegye és a földesúri hatalom – a török adminisztráció megszűnésével – egyre erősödő expanziója nyomán egyre kisebbé, korlátozottabbá vált?

„Ez a behatolás a XVII. század utolsó évtizedeiben olyan sokrétű és átfogó volt, hogy immár az válik kérdésessé, hogy ilyen körülmények között szabad-e egyáltalán mezővárosi autonómiáról beszélni. A jogszolgáltatás és a közigazgatás területén úgy véljük, nem, hiszen a mezővárosi igazságszolgáltatás ekkora már beletagolódott a magyar feudális jogszolgáltatási rendszerbe, s a fejlettebb mezővárosok nem a saját, hanem a vármegyék és a földesurak által »közikbe adott« statútumok szerint éltek”.¹

Az igazság a jogforrások alapján felvetődött kritikai kérdésfeltevés alapján a források elemzése által található meg. A kérdés tehát csakúgy, mint a nagykőrösi kutatások során továbbra is az, „[...] hogy a hétköznapi emberek milyen normák keretei között éltek, miképpen büntették, ha e normákat megsértették; milyen eljárás (procedúra) során és milyen bizonyítékokra hozták meg ügyében a norma megsértéséért járó szankciót [...]”²

Kibővítve a kérdések körét – a korábbi mezővárosi büntetőjog területén tett vizsgálódásaim során is felmerült – azon kérdéssel, hogy milyen hatáskörrel, mely fórumok hozták meg ezen ítéleteket. A fenti kérdéseknek a források elem-

---

¹ SZAKÁLY FERENC: Az alföldi mezővárosok és a magyar feudális hatalom. In *Acta Musei de János Arany Nominati. IV. Falyak mezővárosok az alföldön.* (Szerk. Novák László, Selmeczi László), Nagykőrös, 1986, 338. p.

² HAJDU LAJOS: Jögtörténeti kutatómunkánk hiányosságairól és követelményeiről (Töprengés Kállay István „Úriszéki bíraskodás a XVIII–XX. században” című monográfiája kapcsán) In *Századok*, 1986, 120. évfolyam V–VI. kötet 1095. p.

zése által történő megválaszolása a mezővárosi autonómia létre, fejlődésére, az autonómia szerepére, valós jelentőségére is választ ad.

II. Kitekintés a mezővárosok fejlődésének megítélésére a történetírásban

A mezővárosok kialakulása, fejlődésük, létük, önmagában érdekes eleme a magyar történetírásnak. Kialakulásuknak tagadhatatlanul a török hódoltság idejének sajátos viszonyai adtak táptalajt. A nemesi vármegye, a földesúri hatalom és a török adminisztráció érdekes „súlyelosztása” okozta hatalmi vákuum szorgáltatta a lehetőséget kialakulásához.

A valós helyzet helyes megítélése kritikai szemléletet igényel. Nagykörös város büntetőjogi gyakorlatával kapcsolatos kutatásaim során is tapasztaltam, hogy a „lokálpatrióta” történetírás hajlamos nagyobb jelentőséget tulajdonítani a mezővárosi fejlődésnek és az annak nyomán kialakult önrendelkezés, autonómia szerepének, mint ahogy az a források által alátámasztható, különösen a 18. századi továbbélése kapcsán. A helytörténetírás túlzásaira nálamnál jóval nevesebb szerzők is felhívták már a figyelmet, hogy csak példaként említsem Szakály Ferenc az alföldi mezővárosok és a magyar feudális hatalom című tanulmányában kifejtetteket. A mű Majláth Jolán különböző műveiben megállapított eredményeit veszi górcső alá. Majláth arra következtetésre jut az alföldi mezővárosok török kori vizsgálata alapján, hogy a „[...] a török uralom alatt a magyar rendi állam- és társadalomszerkezet úgy távolodott el a hódoltság népe fölül, hogy fennhatósága nem szűnt meg e terület fölött, azonban kényszerítő befolyása és társadalom-adminisztráló szerepe lényegében megszűnt. Azt jelentette ez, hogy a hódoltsági terület társadalmá bizonyos önállóságra jutott. A felső rendi társadalom szóhasználatában örökös jobbágyoknak szerepelnek, e név alatt a valóságban egy távolról sem jobbágyi alávetettségű, jómódú, gyakran egész gazdag cívis polgárréteg húzódott meg. A hódoltsági terület lakossága végig a török idők alatt kétségtelen elismerte a magyar államszervezethez való tartozását, amit a rendszeresen lerótt magyar rendre <való adó> bizonyít – ez azonban nem az állami, megyei vagy nemesi rendnek közvetlen hatalmi tényezőikön alakuló elismerése volt, hanem az alsó társadalomszerkezet hagyományos kapcsolata a felső szerkezettel. A hódoltság népének társadalomfejlődésében tehát kétségkívül azzal a következménnyel járt a magyar rendi társadalomszerkezetnek ilyen eltávolodása, hogy e terület népe önállóan, korábbi társadalomfejlődését tovább folytatva épült ki a magyar rendi szerkezeten kívülálló cívis városi társadalommá.

Megvizsgálva tehát, hogy mit pusztított el a társadalom szempontjából a török uralom, megállapíthatjuk, hogy elpusztította e terület népe fölül az állami, megyei és földesúri hatalmat, tehát az egész felső rendi struktúrát, elpusztította a jobbágyfalvakat és az egész jobbágyi társadalomstruktúrát. Ennek a pusztu-

lásnak azonban már távolról sincs meg az a megrázóan drámai hatása a kutatóra, mint a korábbiakban vázolt gazdasági és földrajzi pusztulásnak.”³

Majláth, mint ahogy azt Szakály is megjegyzi, nem azért jut a fenti következtetésre, mert nem ismeri, vagy negligálja a felfogásának ellentmondó tényeket, hanem mert azokat a fejlődést meghatározó vonulat szempontjából mellékesnek ítélte. Eredményei, azonban villámgyorsan felszívódtak a magyar történeti köztudatba. Belekerülnek az általános és középiskolai történelemkönyvekbe – melyekből még magam is tanulhattam – és amelyek Nagykőrös, Kecskemét és Cegléd sajátos autonóm jellegű parasztpolgári fejlődéséről számolnak be és a török megszállás okozta pusztulás bemutatása mellett, ennek ellenpontjaként a mezővárosi autonómia okait és következményeit boncolgatják.

A történetírás persze kritikusabb szemlélettel viszonyul Majláth megállapításaihoz. Így Makkai László, Majláth Jolán Nagykőrös monográfiája által fejtegetett az általam idézett tanulmányéval egyező megállapítására a következőket jegyzi meg.

„Ebből a megállapításból annyit kell elfogadni, hogy a magyar feudalizmus »távolodása« bizonyos fokú gazdasági és jogi önállóságot biztosított a hódoltságú mezővárosoknak, mindenekelőtt megakadályozta, hogy a földesúri áruterelés elsorvassza a paraszti árutermelést.”

Makkai szerint Majláth tévedett abban, amikor is a mezővárosi autonómia kialakulásának lehetőségét a magyar feudalizmus távolodásában látta, mert épp ellenkezőleg a magyar adminisztráció behatolása tette lehetővé azt. A mezővárosok 17. századi virágzásának okát éppen a török feudalizmus távolodásában látja, amely lehetőséget biztosított bizonyos fokú jogi és gazdasági önrendelkezés kifejlődésére, aminek viszont a magyar feudalizmus behatolása volt a biztosítéka, hiszen e nélkül a török igen hamar helyreállította volna uralmát a hódoltság felett.⁴

Az élet társadalmi formái tehát nem készek és tartóssá kiműveltek ebben a korban. Ígéretes kezdetekről van szó. A hódoltság „szabadságában” megindult fejlődést a visszatérő magyar feudalizmus nyomása elfojtani látszik. Majláth Jolánnak igaza van abban, hogy a lappangó mezővárosi fejlődésnek minden bizonnyal a 17. század eleji jogszolgáltatási vákuum adta meg a kezdeti lökést.⁵

A meginduló gazdasági értelemben vett fejlődés főszereplője a gazdag parasztság. Ugyanez a réteg fogja a főszerepet játszani a nemesi vármegye expanziójában.

„A megnemesedett gazdagparasztság volt ugyanis a kapocs, amely – lévén, hogy a mezővárosok nemes lakói ellen csak a nemesi vármegyén lehetett pert indítani – a hódoltság népét a hódoltságon kívül tevékenykedő vármegyék éle-

³ MAJLÁTH JOLÁN: A török hódoltság. In *Demokrácia és köznevelés*, Budapest, 1945. (Idézi Szakály, i. m. 327. p.)

⁴ MAKKAJ LÁSZLÓ: Pest megye története 1848-ig. In *Pest megye műemlékei*. (Szerk. Dercsényi Dezső), Budapest, 1958, 115. p.

⁵ SZAKÁLY: i. m. 332. p.

tébe visszakapcsolta – s többek között ez volt az a szál, melyen keresztül a nemesi vármegye a maga társadalomszervező elképzeléseit a székhelyétől száz és száz kilométerre is érvényesíteni tudta.

Bár a mezővárosi civistársadalom legjobbjai eredetileg nem rangkórságból, hanem gazdasági tevékenységük racionalizálása és megkönnyítése végett vásároltak nemességet maguknak, megnemesedésük után a nemesi vármegyék kinyújtott kezeként, figyelő szemeként éltek és tevékenykedtek lakóhelyük környékén. A vármegyék ugyanis rendre sorra „hódolt esküdtjeikké” vagy „hódolt szolgabíráikká” választották őket, rájuk bízván a hódoltsági közigazgatási és – főként – bizonyítási teendők java részét.⁶

A földesurak, a hódoltsági települések bíráit ugyancsak egyfajta „beépített” elemként kezelték el is várták, hogy tevékenységük során lojálisak legyenek hozzájuk, melynek fejében természetesen bizonyos kedvezményeket biztosítottak számukra. Kisfaludy Katalin Kecskemét önkormányzata című munkájában kimutatta, hogy a nemesek száma a kecskeméti bírák közt is növekvő tendenciát mutatott. A 49 főbíró adó családnévből 31 szerepel Zombory Dániel nemesi névjegyzékében. Azok közt, akik csak egy ízben viselték a hivatalt 8 (tehát az érintettek több mint fele) volt jobbágyi állapotú, míg a leggyakrabban és legtöbbször főbíró adó családok mindegyike nemesi rangú volt.⁷

A 17. század végére azonban a földesurak már saját tisztartót telepítettek a jelentősebb településekre.

„Még az olyan hatalmas tiszteletet parancsoló mezőváros, mint Kecskemét, sem tudta kivédeni, hogy ilyen állandó ellenőrt kapjon.⁸”

Mindezen körülmények már sejtetik, hogy a mezővárosok, illetve a mezővárosok összefogása révén létrejött bíróságok nem őrizhették meg azt az előkelő szerepet, amelyet a 17. század elején még valóban elfoglaltak.

Az olyan megállapítások, mint amelyet Nagykörös történetében Galgóczyánál, vagy Kecskemét kapcsán Hornyiknál olvashatunk a „Három város bírósága” kapcsán, a történeti adatok tükrében nem támaszthatók alá.⁹

Hornyik szerint „a 'Három Város' a 17-ik is a 18-ik században is belsős ügyeit többnyire közösen intézte és intéztette.¹⁰

Eleve hibás „Három Város” bíróságáról beszélni. Az okiratok tükrében pl. Bálintné Mikes Katalin által idézett forrás szerint is a fogott bírák legtöbbször négy helységről származtak: Körösről, Ceglédről Szentkirályról és

⁶ SZAKÁLY: i. m. 334. p.

⁷ KISFALUDY KATALIN: Kecskemét önkormányzata (Közigazgatás és bíráskodás) 1686–1848. In *Levéltári füzetek (Bács–Kiskun Megye) VIII.* Kecskemét, 1992. 15. p.

⁸ SZAKÁLY: i. m. 335. p.

⁹ Nagykörös kapcsán vö. Bencsik: i. m. 100. p.

¹⁰ HORNYIK JÁNOS: *Kecskemét város története, oklevéltárral.* Kecskemét, 1862.

Szentlőrincről.¹¹ A források ebből az időszakból convocatus bírák között említenek még szentesi illetékességűt is.¹²

Nagy merészség tehát három város törvényszékéről beszélni, még nagyobb merészség ezt a későbbi századokra is átvetíteni. Az egyes városi bíróságok között természetesen van együttműködés, ez igazolható az általam kutatott anyagból is, ez azonban nem közös bírói székben való ülésezést jelent, mai szóval bűnügyi jogsegély kategóriájával illetnénk, azaz tanúkihallgatási jegyzőkönyvek megküldése, vagy gyanúsítottastul illetékesség hiányában a nyomozás áttételét jelentette. Esetleg vásárok után állatlopási ügyekben „átszóltak”, mert a kérdéses jószágot a kihallgatott gyanúsított állítása szerint épp a kecskeméti gulyásnak adta el stb.

Mindezek alapján magam is Horváth Katalinéhoz hasonló következtetésre jutottam. „[...] le kell szögezni, hogy a belső autonómia, mely a török alatt közigazgatási és bíráskodási funkciók gyakorlásában kialakult, annyira nem volt erős, hogy ellent tudott volna állani a vármegyei és főlesúri hatalomnak, amely rátelepedni igyekezett. Ráadásul ez nem is egyértelműen az autonómia erős vagy gyöngye voltától függött: a helyi társadalom érdekei azt kívánták, hogy ésszerű kompromisszumok – akár saját önállóságának csorbítása – árán az új, vagy visszatérő hatalmi struktúrába beilleszkedjék. Eközben sem a vármegyei, sem a földesúri hatalom nem tudott, mert nem is akart a kialakult rend és szokások ellenére, erőszakkal föllépni. A külső hatalmakat ésszerű kompromisszumok felé vitték érdekei, ezért a főbíró és a városi tanács intézménye sem esett áldozatul a török utáni berendezkedésnek.”¹³

Az „ésszerű kompromisszumok” álláspontom szerint a 18. században a bíráskodás területén gyümölcsöző munkamegosztásban nyilvánultak meg. Különösen jól nyomon követhető ez a tüzesetek kapcsán.¹⁴ Mindez megmagyarázza a nagyító alá vont időszak megválasztását, amelyet egyrészt az összehasonlíthatóság kritériuma, (korábbi nagykorösi kutatásaimat is 1794-től kezdtem), másrészt a „helyi normák” között a tűzrendészeti szabályozások gyakori volta, és a helytörténet által is számon tartott 1794-es tűzvész is indokolt. (A körösi anyagban egyáltalán nem voltak jellemzőek a tűzrendészeti szabályozások, mint ahogyan a gyűjtötötások sem.)

III. Helyi normák vizsgálata

„[...] a jogtörténeti Kutatás összetett szemléletmódot követel meg a tudóstól: nemcsak azt kell vizsgálnia, hogy egy adott időszakban mik voltak a hatályos –

¹¹ BÁLINTNÉ MIKES KATALIN: Kecskemét város Tanácsa a XV–XIX. Században. In *Bács-Kiskun megye múltjából*. (Szerk. Iványosi-Szabó Tibor). Kecskemét, 1979, 26. p.

¹² BKML IV.1504/y, IV.1504/a.

¹³ KISFALUDY: i. m. 16. p.

¹⁴ BKML IV. 1517/b (fasc. 26; d. 27.) Sommás lajstrom 1794. november 3. No. 9–10.

országos vagy helyi – normák, amelyek az emberek tevékenységét úgyszólván egész életét keretek közé foglalták, hanem azt is, hogy e normát mennyire ismerhették maguk az emberek, és hogyan alkalmazták tevékenységük során az erre hivatott szervek [...]”¹⁵

Az országos normák elemzését és enumerációját jelen tanulmány terjedelmi keretei, és önmagam ismétlésének elkerülése okán ezúttal mellőzném, annak viszonylag széles tablóját igyekeztem adni Nagykőrös város büntetőjogának ugyanezen korszakban való vizsgálata során.¹⁶

A helyi normáknak azonban igen fontos jelentősége van különösen a mezővárosi büntetőjog vizsgálata során. Az eljáró szervek, leggyakrabban „saját” normáikat hivatkozzák meg, esetenként konkrét idézés által, de ennek hiányában is felfedezhető a városi, vagy úriszéki státútumban foglalt rendelkezések hallgatóságos alkalmazása.

Iványosi-Szabó Tibor nagyszerű munkájának köszönhetően a kecskeméti szabályrendeletek összegyűjtve időrendi fejlődésük egységében tanulmányozhatók.¹⁷

Az első és leglátványosabb következtetés, ami ezek alapján levonható az a fentebb vázolt, a mezővárosi önkormányzati szervek, – a tanács és a főbíró – valamint a földesúr és úriszéke között kialakuló munkamegosztás nyomán követése. Ehhez különösen jó segítség, a Kisfaludy Katalin által a Besztercebányai Kerületi Levéltárban, a Coburg-Koháry család szentantali levéltárának kutatása során feltárt instrukció, melyet Koháry István intézett a város lakóihoz, annak tanácsán és bíráin keresztül.

„Minthogy Kecskemét városát sok ember lakva gyakorta történnek verekedések, veszekedések, lopások, tolvajlások, hatalmasságok, olykor paráznságok, emberölések, gonosz cselekedetekés több ezekhez hasonló kriminális állapotok ... ezért Koháry István, aki mindezen bajok miatt földesúri jogaiban megrövidül, a következő rendelkezést tette:

1. A város bírái „restnek mutatkoznak” a földesúri jogok védelmében, ezért Bajtai Istvánt Kecskemétre küldte, hogy Dül Mihály („akire már esztendőktül fogva ez iránt való instrukciót bízam”) parancsa szerint is,

2. a bűnözőket (gyilkos tolvaj parázna) vasra veresse és a város tömlőcébe zárja, s a földesúr széke elé citálja, de a kihallgatásokon legyen ott a város bírása és notariususa – a jegyzőkönyvet Kohárynak el kell küldeni

3. az „istenkáromlók, szitkozódók a városházánál” érdemük szerint kapjanak büntetést („erössen pálcáztassák meg a város bírái és emberei

¹⁵ HAJDU LAJOS: *Jogtörténeti...* 1095. p.

¹⁶ BENCSIK ZITA: Nagykőrös büntetőjogi gyakorlata 1794-től 1804-ig. In *Publicationes doctorandorum iuridicorum*, Szeged, 2004, 88–95. p.

¹⁷ IVÁNYOSI-SZABÓ TIBOR: *Kecskeméti Szabályrendeletek (1659–1849)*. Kecskemét, 1991. (A továbbiakban: *Szabályrendeletek*.)

előtt”), de rabságban csak akkor tarthatják az embereket, ha a földesúr azt megengedi, ...

7. a város tanácsa és bírái segítsék Bajtai István munkáját, adjanak mellé hites embeket, s ha Bajtai valakit bezárat arra a tanács vigyázzon,

8. ha Dúl Mihály alárendeltségében dolgozó Bajtai elé akadályok tornyosulnának és közös erővel sem jutnának semmire, forduljanak a nemesi vármegyéhez...¹⁸

A Koháryak 1693-ban pallosjogot szereztek, ekkor hirdette ki Pest-Pilis Solt vármegye, hogy a város, amely addig gyakorolta, ezentúl eltiltatik a főben járó ügyek fölötti bíraskodástól. Az idézett instrukció tükrében megállapítható, hogy a földesúri joghatóság bizonyos elemei már 1703-ra kialakultak. Ebben az instrukcióban úgy tűnik, Koháry nem igazán bízik a kecskemétiekben, azaz az önigazgatás mezővárosi szerveiben, a tanácsban, a bírákban, hanem immár a második ellenőrt küldi azok „megsegítésére” sőt halvány utalás történik arra is, hogy a földesúr saját érdekei védelmében akár a vármegye hatalmi befolyását is eltűrné. Az idézett földesúri instrukció alapján nemhogy a tanács autonóm ügyintézéséről nem beszélhetünk, hanem úgy látszik Koháry a városi tanács bíraskodási jogkörét teljes mértékben megszüntetni törekedett, még a szitkozódok büntetését is saját hatáskörébe kívánta vonni. Az instrukció alapján a tanácsnak egyfajta végrehajtó szerep jutna csupán, az is inkább a büntetések kiszabásának felügyeletében nyilvánulna meg. Nem valószínű azonban, hogy az instrukció betűje valóságosá vált volna. Noha a tanácsülési jegyzőkönyvek korszakra vonatkozó részei, ha voltak is megsemmisültek a (II. világháború során a mentés céljára kiszemelt épületet bombatalálat érte), Koháry 1713-as utasítása már¹⁹ nem arra enged következtetni, hogy a tanács, illetve a bírák tevékenységét felfüggesztették volna. Kisfaludy utal is egy az 1703-as instrukcióihoz írt meglehetősen baráti hangú véleményre, amely pont a tanács szerepét hiányolja.²⁰

Az 1713-as instrukció már egészen más színben tünteti fel a földesúr szándékait.

[...] ezen levelem által minnyájotoknak megparancsolom, bíraitokat s az ott való tanácsot ki ki közületek megbecsüllye, s magok hivatallyok szerint való parancsolatyoknak eleget tegyen, és senki eöket böcsteleníteni, a annyival inkább szidalmazni nem merészellye, mert az olyan szófogadatlan és vakmerő embereket, hogy érdemek s az jó rendtartásnak mivolta szerint megbüntethessék aziránt nem csak szabadságot adtam, s adokis nékiek, hanem azon kívül magamis az olyakat törvényes büntetés nélkül nem fogom hadni, kiki az megírt parancsolatomhoz magát alkalmaztatni el ne mulassa, ha érdemlett erős büntetésemet el akarja kerülni. ”

¹⁸ KISFALUDY: i. m. 42–43. p.

¹⁹ Szabályrendeletek: Koháry Istvánnak, Kecskemét város legnagyobb földesurának utasítása a város tanácsa és főbírája iránti engedelmességre. 53. p.

²⁰ KISFALUDY: i. m. 44. p.

Itt már nem ostromozza a bírakat azok „restsége” miatt, egyenesen arról van szó, hogy a tanács szabadságot kapott és kapni is fog, hogy a „jó rendtartást” megtartsa.

A földesúri joghatóság statútumai meghatározták ugyan a város lakóinak jogait és kötelességeit, a tanács sokszor a közvetítő szerepét játszotta, mely magatartás természetesen meghatározott önállósághoz is juttatta a tanácsot. Egyfajta kettős viselkedés ez. Mint arról már korábban említést tettem a tanács tagjainak nagy része nemes volt. Felismerték azonban, hogy „*Ketskemét várossának boldogulása és megmaradása egyedül a földes uraságoknak jó indulatu akarattján fundáltatik...*”²¹ Nem véletlen hát a város tisztviselőinek és alkalmazottainak munkakörét és feladatait felsoroló városi szabályrendeletnek a főbíró tevékenységei közt azon feladat említése, hogy „*Uraságoknak, ha itt megszállnak, a városhoz kegyességeket megnyerni.*”²²

A tanács és az úriszék közötti „munkamegosztás” nyomon követhető „tűzrendészeti” szabályozások kapcsán. Kecskemét város szabályrendeletei között már korán és szembetűnően nagy számban találhatóak tűzvédek megelőzésére hozott rendelkezések. Az 1794-es tűzvész igazolja, hogy nem véletlen, a település életének tehát meghatározó momentuma, a tanács tevékenységének pedig minden bizonnyal egyik legfontosabbika volt a gyakori tüzesetek ellenni védekezés. Átlapozván a szabályrendeleteket, megállapítható, hogy a tanács által kiadott statútumok többsége a kurta kocsmák visszaszorítására, a káromkodás és paráználkodás büntetésére, lopások, valamint a mai garázdaság tényállásához hasonló élethelyzetek szabályozására irányul, feltűnő azonban a tűzokozás gondatlan, vagy szándékos alakzatainak visszaszorítására szolgáló normák gyakorisága.

Már 1696-ból találunk rendelkezést a káromkodók büntetésére.²³

„Convocalvan böcs(ületes) feő biro Demeter Márton uram eő kegyelme a becsületes tanácsot... egyenlő akarattal töttenek eő kegyelmek ilyen végzést:

1. Senki akár lakos, akár jövevény, akár gazda, akár szolga légyen, attával lelkiével, szerzettével parancsolatával és egyéb ezekhez hasonló rut szitokkal jönne felebaráttya ellen, nem káromkodják, mert halál lészen fején”

Nem valószínű, hogy a rendelkezés következtében valóban halálbüntetés került volna ebben az időszakban kiszabásra. Mint azt korábban említettem a Koháryak 1693-ban pallosjogot szereztek, nem véletlen, hogy Pest-Pilis Solt vármegye ítéletében kimondta, hogy a város, amely addig gyakorolta ezentúl eltiltatik a főben járó ügyek fölötti bíraskodástól, mivel Koháry István pert indí-

²¹ BKML IV 1501/a Acta Comissionalia 1789. október 7. Idézi KISFALUDY: 46. p.

²² *Szabályrendeletek: 1786–1790.* Kecskemét város tanácsa szabályozza tisztségviselőinek és alkalmazottainak munkakörét és feladatait. 117. p.

²³ *Szabályrendeletek: Kecskemét város tanácsának határozata a káromkodással és szolgálai díjazásával kapcsolatosan.* 47. p.

tott a város bírása és esküdtjei ellen, a pallosjog ellenére saját határkörben tett ítélezéseik miatt. Kisfaludy példáiból tudjuk azonban, hogy pl. 1678-ban egy káromkodó 100 pálcát kapott,²⁴ ami valóban kemény büntetés, azonban korántsem beszélhetünk halálbüntetésről.

A dohányzás eltiltásáról szintén ebből az időszakból származik az első fennmaradt statútum, noha annak szövege arra utal, hogy a tényállást már korábban is szabályozta a tanács.²⁵

Mindkét, az általam vizsgált időszakhoz közvetlen nem kapcsolódó szabályozást azért látom fontosnak megemlíteni, mert mindkét tényállás szabályozása viszonylag korán tetten érhető a tanács által kiadott jogi normák között, mely tény e magatartásoknak korabeli „társadalomra veszélyességének” mértékét jelzi. Érdekes megfigyelni a társadalomra veszélyesség megítélésének változását, érdekes ennek a folyamatnak a nyomon követése. Míg a káromkodás tényállásának szabályozásával Kecskemét város megújított és újraszerkesztett rendeletei között (1751–1800)²⁶ találkozunk újra, – az előbb idézetthez képest jóval enyhébb büntetéssel fenyegetve annak elkövetőjét, (első elkövetés esetén, 30, másodsorra 50 pálcákkal, harmadszorra vasra veretik) – addig a dohányzás eltiltására, egyéb tűzvédelem ellen elkövetett magatartások büntetésére, azaz az ilyen jellegű cselekmények visszaszorítására szembeűnően nagy figyelmet fordít a tanács. 1715-ben, valamint 1718-ban is rendelkezik a dohányzás eltiltásáról. A 15-ös statútum még pénzbüntetést (pontos összeg vitatott vö. Szabályrendeletek 54. p.) szab ki, csak ennek kifizetésére képtelen személyek büntetése lesz nyilvánosság előtt deresen elszenvedett 25 botütés (vö. 70. számú jegyzet az alternatív büntetések kapcsán). Az 1718-as statútum pedig akként rendelkezik, hogy a tetten ért elkövető „*ne pénzzel büntetessék meg, pellengérd (sic!) tételvén, ott pálcáztassék meg.*”²⁷ A már említett megújított szabályrendeletek (1751–1800) közt²⁸ három tűzvédelmi rendelkezést is találunk. „*Valaki gondviséletlenségiből gyulladás támad, vagy tüzes pernyéknek kiöntése reá bizonyosodik, megáristáltatván, úri törvényszékre fog tartatni*” „*Példás büntetéssel*” sújtották, aki a pernyét úgy vitte ki a konyhából, hogy annak eloltásának megtörténtéről nem győződött meg, azt, aki pedig a tűz oltásánál nem segítkezik, szintén áristommal büntették. Ismerünk 1756-ból is a tűzbiztonsággal kapcsolatos rendeleteket, melyben a tanács elrendeli, *hogy tűzbeli veszedelem a városból annyival is inkább elkerültessek soha senki a városban szalmát vagy más gyulladást könnyen szenvedhető helyeken büntetés alatt nem rakjon, illetve,*

²⁴ KISFALUDY: i. m. 49. p.

²⁵ *Szabályrendeletek*: Kecskemét város tanácsa ismételtelen rendeletben tiltja meg a dohányzást. 49. p.

²⁶ Uo. 61. p.

²⁷ Uo. 55. p.

²⁸ Uo. 62–63. p.

*gödröt, kiben a tüzes pernyét öntik kiki tartson az udvarán, máskülönben kemény büntetés alá fog vezetni, a ki elmulasztja.*²⁹

Aki pedig bármilyen edényben tüzet visz vagy cselédjével vitetett házához, 12 korbáccsal, vagy három forintos büntetéssel számolhatott.³⁰

A tüzesetek megfelelő kivizsgálását az úriszék sem hagyta figyelmen kívül. Az 1751. november 8-án tartott „Úri törvény szék” által hozott statútumok között az alábbi rendelkezést találjuk:

*„Akárki házának ez után, akár maga a kár cseléd gondatlanságából Tűz fog támadni, keményen számot vészen a Btes Tanács, és a gondatlanságnak mértéke szerint fog a gazda vagy cseléd meglakolni a Magos Uri Törvényszék előtt.”*³¹

Mindez azt jelenti, hogy a Tanács „számot vész”, azaz kivizsgál ám a tűzokozás, az elkövető származására tekintet nélkül az úriszék hatáskörébe tartozott, mely „munkamegosztást” valóban alkalmaznak is az 1794-es tüzesetek kivizsgálásakor.³²

Természetesen megfelelő gondossággal szabályozza a tanács a paráznalkodás, házasságtörés, lopás (különösen állatlopások) tényállásait, az orgazdaságot, a verekedést és garázdaságot, valamint a gazdasági bűncselekmények leggyakrabban esetét a kurta kocsmát.

IV. Az eljáró szervek

A következőkben azt kívánom számba venni, hogy amilyen fórumok előtt folyt a város büntetőbíráskodása, hogyan történt az illetékesség és a hatáskör megosztása.

Az eddig leírtak alapján is látható, hogy a korban a büntetőbíráskodás feladatai a főbíró, a tanács és az úriszék között oszlott meg főszabály szerint.

1. A főbíró

Kecskemét város tanácsa rendeletben szabályozta a tisztségviselőinek és alkalmazottainak munkakörét és feladatait.³³

Eszerint a főbírónak az alábbi kötelezettségei voltak:

---

²⁹ Szabályrendeletek: Kecskemét Város Tanácsának a végrendelekkel az ingatlanok átruházásával és a tűzbiztonsággal kapcsolatos rendeletei. 68. p.

³⁰ Uo. 63. p.

³¹ BKML IV. 1504/h Szabályrendeletek.

³² Vö. az eljáró szervek és hatáskörei vizsgálatánál írtakkal.

³³ Szabályrendeletek, 117. p.

*„Reggeltől fogva setét estvéig a Város házában lenni. Az ebéd ideit kiköt-
vén és az interveniens casusokat igazítani még innepnapokon is, és min-
den szükséges expedíciókat megtenni.*

*Minden héten kétszer, sőt mindenkor valamikor szükség hozza magá-
val, gyűléseket tartani.*

*A város békességét és csendességét munkálódni, a végre hadnagyok-
kal mind benn, mind a városon kívül lévő rosszakat kerestetni, fogattatni
és büntettetni.*

*A város statutumainak megtartására kit-kit szorosan kötelezni, és an-
nak által hágóit minden személyválogatás nélkül büntetni.*

*Uraságoknak, ha itt megszállnak, a városhoz kegyességeket megnyer-
ni.³⁴*

Mindebből kivilágosodik, hogy a főbírónak bűnüldözési és igazságszolgáltatási feladatai is voltak.

Fontos megemlíteni a főbírónak egyéni, a tanács mellőzésével történő bíráskodását. A helytörténeti kutatások többször is megemlékeznek erről.³⁵ 1786-tól tárol a Bács–Kiskun Megyei Levéltár Főbírói jegyzőkönyveket.³⁶ Kisfaludy szerint az ítéletek között kisebb értékű lopások káromkodások, verekedések találhatók.³⁷ Magam is átnéztem az 1794-es állagot, Kisfaludy fenti megállapítást az alábbi példákkal kívánom alátámasztani:

*„A két kurta kocsmáros asszonynak a Városnak statútuma szerint 12 fo-
rintokban marasztaltattak, a Béresek és Szolgálók keményen
reaprehendáltatván az áristom büntetésül imputáltatván elbocsátattak,
Horváth István pedig káromkodásért 12 pálcákra büntettetett.”³⁸*

Az eset érdekessége, hogy konkrétan hivatkozik a főbíró az ítéletben a város statútumára. A már említett 1752–1800-as megújított rendeletek³⁹ 13. cikke úgy rendelkezik hogy *„Valaki alattomban árulni szokott bor vagy pálinka kocsmát fog tartani, először 6 ft, másodszer 12 ft, ha gyakrabban tapasztaltatik, a városbul is kitiltatik.”⁴⁰* (Iványosi-Szabó Tibor jegyzete szerint az újraserkesztett rendelkezés eredetije 1758-ból származik.) A statútum-gyűjtemény 38. cikke (Iványosi-Szabó Tibor jegyzete szerint 1773-ból származik) már szigorítja ezt az 1758-as rendelkezést.

*„Minthogy már a kurta kocsmárosok 6 forint büntetéssel nem gondolnak,
és a várost vakmerőképpen károsítják, ezért ennekutána legelső tapasza-*

³⁴ Uo.

³⁵ Vö. BÁLINTNÉ: i. m. 42–43. p.; KISFALUDY: i. m. 20. p.

³⁶ Vö. Kisfaludy „Bírószéki Jegyzőkönyvek” (Kisfaludy „Bírószéki jegyzőkönyvek”-nek nevezi a főbírói jegyzőkönyveket), i. m. 20. p.

³⁷ KISFALUDY: i. m. 21. p.

³⁸ BKML 1518/a 9. kötet 59. p. (1794. január 4.)

³⁹ Vö. 26. számú jegyzet.

⁴⁰ Szabályrendeletek, 61. p.

*lásban minden kurta kocsmás 12 forintra büntetetik, és annyi akó borra, melyen a csap találtatik; ha már másszor is mért, kétannyira köteleztetik, a tehetetlen kurta kocsmás 24 korbácsot véssen a piaczi oszlophoz kötetvén.*⁴¹

(Érdekességképp jegyzem meg csupán, hogy a pontosan betartott rendelkezések minden bizonnyal nem hozták meg a várt sikert, ugyanis a város a gazdasági bűncselekmény visszaszorítására 1784-ben már más eszközhöz fordul.

*„Most pedig a borivóknak csapszékre lehető szoktatásuk végett a bornak mérése további rendelésig két krajcárokra redukáltatott.*⁴²

Az intézkedés adózásra, illetve a város jövedelmeire való hatását figyelembe véve ez is jelzi a tanács viszonylagos szabadabb mozgásterét.)

Hogy valóban a 1752–1800-as megújított rendeletek konkrét alkalmazásáról van szó, alátámasztja a következő jogséget is.

*„Tizetbeli Tóth Mihályné Mulati Vigyázó által Kurta kocsmárul vádoltatván először. Borbíró Herczeg Ferncz előtt megösmérte ugyan, hogy a bort pénzen, pálinkát pedig ingyen adta ... szokott büntetésben származtatott, melyet le is fizetett.*⁴³

Fontos jelentősége van az először szónak, a szokott büntetés értelmezésében.

Megjelennek a főbíró színe előtt a gondatlan pipázók is a vigyázók, vachterek tehát jól végzik munkájukat. Itt viszont nem lehet ilyen egyértelmű megfelelést találni a státútum rendelkezése és a kiszabott ítélet között.

*„Varga András Bán Ferencz vigyázó által pipázással vádoltatván mivel maga is megösmere, hogy az udvarban gondatlanul pipázott, három máriásban marasztaltatott.*⁴⁴

Ezen a napon szintén pipázásért ugyancsak három máriásra büntettek egy bizonyos Terspi Antalt, „*Bán vachter találta pipázva Bálint Andrást*”, a büntetés ez esetben is három máriás.⁴⁵ A 17 krajcárt érő máriás háromszor számítva sem cseng össze a státútum szövegével, amely 24 pálcát, vagy 6 forint büntetést ír elő, azonban a három eset mindegyikében következetesen az enyhébb három máriásra rúgó a büntetés jár, minek alapján arra következtethetünk, hogy a korban ez volt az általános, azaz a főbíró kisebbnek ítélte a pipázás társadalomra veszélyességének mértékét. (Iványosi-Szabó Tibor jegyzetének tanúsága szerint az újraserkesztett rendelkezés eredetije 1758-ból származik.)

⁴¹ Uo. 63. p.

⁴² Uo. 113. p.

⁴³ BKML 1518/a 9. kötet 297. p. (1794. február 22.)

⁴⁴ BKML 1518/a 294-295. p. (1794. február 21.)

⁴⁵ Uo. 302. p.

„Bánfi Sára Hanák János Vachter által ismét mint régi gyanús személy a Kocsmából, a legény subája alatt találtatván behozatott. Sokszori büntetése után sem akarván javulni újra 12 korbácsokkal büntettetett meg.”

A 12 korbács a statútum-gyűjtemény 39. cikk által idézett, 1751-ből származó rendelkezés szerint helytálló is, mivel az vasárnap tíz után a csapszékekről a muzsikusokat és a nőket távozásra szólítja fel *„minden asszonyok is haza takerodjanak 12 korbács büntetés alatt”*.⁴⁶

A kérdés csupán az, hogy a bejegyzés szövege által hangsúlyozott körülményt, hogy az illető már nem egyszer hozta magát ilyen gyanúba, azaz a visszaesés tényét a büntetés miért nem tükrözi.

Kisebb értékű lopásnak a főbíró által történő elintézésére is találtam példát. Konyhai edények lopásáról van szó úgymint egy darab vajas tál, fazék, 6 cserép tányér és 7 fakanál a lajstrom, melynek büntetése három napi áristom.⁴⁷

Nem találtam viszont arra példát, hogy a „tanács elé utalták az ügyet”, mint ahogy azt Kisfaludy, nagyobb pertárgyérték, illetve városi tisztségviselő elleni panasz esetén említi. Ez persze nem bizonyíték, tekintve, hogy egy év anyagának átvizsgálása alapján nem cáfolhatom a megállapítást. Ugyanakkor büntető ügyekben ez egyfajta illetékesség okán „áttételt” jelenthetett inkább, mely nagy valószínűséggel működött is a gyakorlatban. A nagykörösi kutatásaim alapján cáfolható viszont Kisfaludy Katalin azon megállapítása, hogy a *„főbírónak önállóan, tehát a tanács nélkül folytatott bírászkodása – legalábbis a helytörténeti irodalom tükrében kecskeméti specialitás”*. Mindezzel nem akarom Kisfaludy Katalin munkájának negatív kritikáját adni, vagy jelentőségét ezáltal kisebbíteni. Nem is tehetném, hiszen az egyrészt tagadhatatlanul alapos és kiváló munka, a beszercebányai kutatásai pedig igen nagy segítséget jelentenek az őt követő kutatók köztük jómagam számára is, másrészt elferdítése lenne annak, hiszen a szerző maga is megjegyzi, hogy Nagykörös levéltára is őriz főbírói jegyzőkönyveket, melyek hasonló ügykört sejtetnek, de eddig elkerülték a kutatók figyelmét. Valójában meg szeretném köszönni a figyelemnek erre nem jelentéktelen finomságra való terelését. Kisfaludynak ugyanis is igaza van, ez az aspektus valóban elkerülte a kutatók, köztük jómagam figyelmét is mert a főbírói jegyzőkönyvekből származó jogesetek elemzése során magam is elintéztem ezt a jelenséget az alábbi kurta utalással:

„A kisebb lopás, istenkáromlás, nem végzetes kimenetelű verekedési ügyekben a város főbírája járt el. Gazdasági ügyekkel kapcsolatos bűncselekmények esetén pedig a másodbíró. (Kurta kocsmá).”⁴⁸

Pótolván az ottani hiányt, megjegyzem, hogy valószínű Nagykörösön is létezett a főbíró önálló, tanács nélküli bírászkodása, a nagykörösi esettárból azonban nem állapítható meg, hogy a főbírói diáriumokban rögzített esetek mindegyike a főbíró önállóan hozott döntését takarja.

⁴⁶ Uo. 303. p.

⁴⁷ Uo. 311. p. (1794. február 27.)

⁴⁸ BENCSIK: i. m. 102. p.

A kisebb értékű ügyekben ez valószínűsíthető, de ennek szöveges bizonyosságát csak a kurta kocsmák büntetéseinél találtam, ott viszont a másodbíró kerül konkrét említésre.

„...*Rendes taksáját valamint 12 forintokat mostani 2.dik bíró Csák Mózes Úr kezébe kifizette.*”⁴⁹

Elgondolkodtató az alábbi bejegyzés is:

„*Azon a napon jelentett Második Bíró Csák Mózes úr, hogy akik mostanában Kurta Kocsmá mérésért megbüntettek, azoknak nevét kívánná protokoláltatni.*”⁵⁰

Mindezek alapján inkább az világosodik ki, hogy bizonyos kisebb horderejű ügyek jegyzőkönyvezése a főbíró kötelességébe tartozott.

A következő, szintén a főbírói diáriumokból származó bejegyzéssel viszont igen nehéz a főbíró önálló ítélkezését általános érvénnyel alátámasztani.

„*Lupsai Mihály gyakorta való részszegésért, s káromkodásért, és háza népének dühös üdvözlésért most másod ízben a Nemes Tanács által 20 pálcákra büntettetett.*”⁵¹

Mindezek alapján, mivel a főbírói jegyzőkönyvekbe történő bejegyzések elég sommásak a főbíró önálló bírászkodására vonatkozó megállapítást akként pontosítanám, hogy nem zárható ki annak létezése, ugyanakkor nem zárható ki az sem, hogy a tanácsbéli urak (vagy a második bíró), mint sajátos hatósági tanúk, ha nem is teljes számmal de a főbíró által hozott sommás ítéletek meghozatalánál is jelen ne lettek volna.

A nagyobb horderejű büntető ügyeket Kecskeméten is, csakúgy, mint Kőrösön, a Tanács intézte, az első tanúkihallgatásokat még súlyosabb, egyébként az úriszék (Kecskeméten) vagy a vármegye (Nagykőrösön) joghatósága alá tartozó ügyekben is.

2. A Tanács

A belső tanács – élén a bíróval – egyben törvényszék is volt, ahol – akár szokásjog szerint, akár írásban rögzített mértékig – ítélkezhettek a tanácsosok a vagyoni jogi (örökösödési, elbirtoklási, csőd) és büntetőperekben (lopás, károkozás, verekedés, veszekedés, paráznaság, istenkáromlás, tilalomszegés, csavargás, a tanács parancsával szembeni ellenkezés).⁵²

⁴⁹ PML V.205/b 287. p. (1794. február 24.)

⁵⁰ PML V.205/b 296. p. (1794. április 2.)

⁵¹ PML V.205/b 344. p. (1794. október 18.)

⁵² SZABÓ ATTILA: A mezővárosi autonómia lehetőségei és korlátai Pest-Pilis-Solt vármegyében 1711–1848 között. In *Bács-Kiskun Megye múltjából* (Szerk. Szabó Attila). Kecskemét, 2004, 108. p.

Az elsőfokú bírói fórum tehát a tanács volt. Mint már idézett 1751-es úriszéki statútum is alátámasztja⁵³ jó és hatékony kapcsolat alakult ki az úriszék és a magisztrátus között. Nem találni arra utaló jelet, hogy a két fórum között hatásköri villongás lett volna.

3. Az úriszék

A Koháryak úri székének kialakulásáról és annak a városi magisztrátushoz való viszonyáról már szoltam. Hatásköre széles volt, lévén, hogy a tanácsi ítéletek fellebbezési fóruma is, másrészt bizonyos, a főlesúri joghatóságból fakadó hatáskörökben csak az úriszék volt az illetékes. A feljebbviteli fórumként való működésére konkrét példát az általam vizsgált anyagból nem tudok hozni, ez azonban annak rövid időszaka miatt nem is tekinthető bizonyítéknak. Kisfaludy Katalin kutatásai ezt a funkciót elsősorban polgári ügyekben látszanak alátámasztani. A tanács által kiszabott főként testi büntetéseket oly gyorsasággal mérték rá az illetőkre, hogy gyakorlatilag „ami történt megtörtént” nem is volt jelentősége a fellebbezésnek. Szokásjogi alapon azt mind a feljelentők, mind pedig a hivatalból eljárók igen jól tudni látszanak, hogy milyen cselekménnyel, mely fórumhoz forduljanak.

Jó példa lehet erre az 1794-es tüzeset kapcsán folytatott eljárás.

„Alább írtak ezen levelünkkel meg esmerjük, minekutána mi Feö Biró Deák Pál úr által a végre kiküldettünk volna, hogy a tegnapi napon a 20dik Marty tűznek okát, és honnan lett eredetét vizsgálnánk meg, öszve hivatak legyen minden szomszédokat és ott azon akkor megfordult emberek, kiktül azonban egyebet meg nem tudtunk, hanem hogy az tűz a Csikai Mihálnál Quartélyozó Katonák gondviseletlensége miatt történt-e szerencsétlen eset, mások pedig állították, hogy bizonyosan szántsándékkal gyújtottak volna meg, minthogy az istállónak hátulso szelin látszatott meg először a Tűz kijönni, hogy az istállónak teteljét ...el borította, es azután szomszédságnak házában akadván a nagy szélvész miatt hirtelen el terjedt, és csak oldalrul lehetett oltalmazni, azért egynéhány házak el is vonattattak. Mely dologrul tészük ezen relációankat bővebb investigáció végett mind azokat, a kik a Tűznek ki jövetelét legelőször látták, mind pedig Csikai Mihályt, hogy mai napra a Nemes Tanács előtt meg jelenjenek megparantsoltatván Ladányi Gergely Ketskemét város Nótáriusa és Szél Mihály Cancellis tag.⁵⁴

A város emberei tehát egyfajta nyomozó szerepet töltenek be, behajtják a tanúkat a tanács elé, akiket a nemes tanács egytől egyig kihallgat. Ezek a tanúkihallgatások, valóban olyan alaposak, hogy aki csak a gyűjtogatás időpontjában a környéken volt, megfordult a tanács előtt. Ezek a jegyzőkönyvek, feljegyzések

⁵³ Vö. 31. számú jegyzet.

⁵⁴ BKML IV. 1517/b (fasc. 26; d. 27) (1794. március 21.)

mind megtalálhatóak a levéltár úriszéki iratai között, azonban abban a köteggben, amely *a nemes Tanács által megvizsgált bűnvádi iratok* fedőlapot viseli. Kivételt képeznek a kihallgatások során gyanúsítottként szereplő két leány iratai, ezek ugyanis a november 3-án tartott úriszék iratai között találhatóak.

Azaz az 1751-es úriszéki statútumot betartván a lehetséges tettesek felől „keményen számot téssen” a tanács előtt számot adtak, azaz megtörténtek a tanúkihallgatások de az úriszék jogosult a büntetés kiszabására, *gondatlanságnak mértéke szerint fog a gazda vagy cseléd meglakolni a Magos Úri Törvényszék előtt.*⁵⁵

Ugyanezen rendelkezés tanácsi szabályrendeletben való olvasata már így hangzik:

*„Valaki gondviseletlenségibül gyulladás támad, vagy tüzes pernyéknek kiöntése reá bizonyosodik, megáristáltatván, úri törvényszékre fog tartatni.”*⁵⁶

Érdekes az illetékesség megosztása az úriszék és a magisztrátus között parázna-ság, házasságtörés esetén. A tanács által vizsgált iratok között is találunk „súlyosabb” házasságtörési eseteke példát, ilyen Nagy György, a város vachtere, és Sárkány Anna esete, ahol a vachternek a nála lakó cselédlánnyal „*volt véle köze, aztán midőn nála lakott midőn tetszett.*”⁵⁷ Mégis a tanács járt el. Erre egyrészt lehet magyarázat, hogy a város szolgálatában álló vachter az elkövető.⁵⁸ Varga Pál és Nagy Katalin esetében, ahol egyébként nem sikeres a tanúbizonyítás, mert az egyik fél nem ismeri el tettét, szintén a tanács jár el. Ez esetben lehet magyarázat, hogy a gyanús személyek esetében – akik közül a férfi elkövető nő – a vachter hivatalból indított eljárása következtében indul az eljárás. Így van ez a tanács által vizsgált Fekete Anna ügyében is.

Megvizsgálva az úriszék által tárgyalt hasonló tényállásokat, álláspontom szerint nem a felsorolt eljárásjogi jellegű ismérvek voltak a döntőek annak eldöntésében, hogy adott esetben a tanács, vagy az úriszék járjon-e el. Az úriszék által vizsgált esetekben a cselekmény – mai fogalommal élve – társadalomra veszélyessége súlyosabb, illetve vannak egyéb, halmazatban elkövetett bűncselekmények is. Az úriszék által elítélt „nős paráznák esetében a női elkövető teherbe esett, vagy valamely elkövető visszaeső.

„*Bodacz Ilona szabad személy Szalai Mihály complexe szoptatás után kétszer hatvan korbácsokkal két holnap alatt büntetessen.*”⁵⁹ A tanúkihallgatásokból kiderül, hogy a nevezett hölgynek már van törvénytelen gyermeke, akit „Kósa Jánostul kapott”,⁶⁰ tehát visszaeső.

⁵⁵ BKML IV. 1504/h Szabályrendeletek.

⁵⁶ *Szabályrendeletek*, 113. p. (Az eredeti szöveg 1758-ból.)

⁵⁷ BKML IV. 1517/b (fasc. 26; d. 26) (1794. február 20-24.)

⁵⁸ Vö. 81. sz. jegyzet.

⁵⁹ BKML IV. 1517/b (fasc. 26; d. 27) Sommás lajstrom 1794. január 27. No. 21. – Vö. 78. sz. jegyzet.

⁶⁰ Uo. No. 21.

Egy másik, az úriszék által bírált esetben felmerül a gyermekölés, helyesebben az 1795-ös tervezet meghatározása szerint abortusz előidézésének⁶¹ gyanúja is a parázناسágon túl, álláspontom szerint minden bizonnyal ezért jár el az úriszék.

„Tott aliter Florik Katalin árva... -i születésű, már két gyermeket törvénytelenül fogadván, az egyiket idétlen, a másikat bába szülte el, innen gyanússág tette magát, hogy azok halálának maga légyen oka.”⁶²

A lopások esetén megállapítható, hogy többnyire nagyobb értékű állatlopásokat tárgyalt az úriszék, ahol az okozott kár értéke jelentős, míg a tanács előtt inkább kisebb gabonalopásokat tárgyaltak.

Az egyes városi tanácsok, illetve az úriszékek közötti bűnügyi együttműködésre is van példa. Ez különösen gyakori állatlopások esetén, ha valahol ilyen lopott állatra bukkannak, amelyről a másik mezőváros tanácsa (pl. Alpár) vagy bírái által lefolytatott tanúkihallgatások során például az derül ki, hogy a Kecskeméten tartott vásárban vették, vagy esetleg kecskeméti illetőségű gulyás volt az eladó. Ilyenkor megkeresést intéznek a kecskeméti magisztrátushoz, vagy csupán figyelmeztetést, mintegy beszámolva az esetről, sőt olykor felkérlik kecskeméti tanácsot a nevezett kecskeméti személy kihallgatására, vagy arról adatszolgáltatásra.

Mindez bizonyítja, hogy a fogott bírák időszakának „három város törvénytörvénykévé” ideologizált közös bíraskodása, a nyomozás során nyújtott segítségnyújtással redukálódott a 18. század végére, de ha tehették, nem folytak bele a másik illetőségébe tartozó ügyek elbírálásába. Különösen jó példa ennek alátámasztására az alábbi Nagykőrösről jövő megkeresés az ügy kecskeméti tanácshoz való áttétele iránt.

*„Bizodalmas Nagy Jó akaró szomszéd Bírák uramék, Nemes Tanács!
Ezen levél mellett mellékelten menő fogott személy Király Boris Tegnapinapon itten vásárunkban minden passzus vagy tanúbizonyosság tévő levél nélkül kéregetni tapasztalván rossz gyanús személy megfogattatott, amidőn pedig kérdezett voltna, hogy hová való és mitsoda járás béli légyen a tegnapi napon azt vallotta, hogy ő Ketskeméti lakos és mivel a minapi tűz által a Háza más egyebe megemésztetett[...]*

Minthogy pedig mielőttünk azt mondotta amit akar következésképpen sem az első se pedig a második vallásának hitelt nem adhatunk tehát az urakhoz kísértetjük oly véggel, hogy dolgát mivel ott tsakugyan ismerős amint vallja megvizsgáltatni és ha Ketskeméti lakos de nem megégett, hogy szerentsétlenek is hiteleket ily turpissága miatt el ne veszítsék és tölük a könyörületesség meg nem vonassék megbüntetni, ha pedig nem ketskeméti fog lenni minekutánna álnokságát érdeme szerint hazájába ér-

⁶¹ Vö. BENCSIK: i. m. 127. p.

⁶² Uo. No. 22–23.

*deme szerint Helységrül Helységre a szokott mód szerint kikergetni méltóztassanak. Teljes tisztelettel maradunk Nagy Kőros Várossa bírāja és tanátsa.*⁶³

A nagykőrösi tanács mellékelve a lefolytatott tanúkihallgatás jegyzőkönyvét vélt lakóhelye alapján illetékesség okán egyszerűen átadja az ügyet a kecskeméti tanácsnak.

Hasonló áttétel működött az úriszék és a vármegye viszonylatában is, melynek bizonyítására szolgáljon az alábbi úriszéki sommás feljegyzésből vett részlet.

*„Nyári József úr mint a Tettes Pest Vgye Matei Commissarius level által jelenti, hogy a feljebb írt Ray István 17 darab marháknak lopásában vétkes, mely tolvajságot már a tettes Vármegyénél fogva lévő Complexei meg is vallottak és ugyan ezen okbul kívánja a megírt Comissárius úr Pay Istvánt... ki a Tettes Nemes vármegyének fog áltatlatadni ottan megvizsgálendő többi tettei miatt.*⁶⁴

Eljárásjogi kérdések

1. Az eljárás megindulása

Milyen feltételek fennállása esetén indulhat a korban az eljárás, hogyan történik a bűncselekmény eseményeinek felkutatása, milyen nyomozati cselekményeket hajtanak végre és hogyan? Milyen rendezőelv mentén keresik a bizonyítékokat?

A feltárt jogesetek alapján számos kérdést megválaszolhatunk példákkal. Az 1794-es gyűjtogatás kapcsán már idézett levél alapján, a kiküldött városi tisztviselők – akik ezek szerint nyomozati cselekményeket is elvégeztek – nem csupán a tanúk behajtása felől intézkedtek, hanem a bűncselekmény helyszínét megvizsgálva bizonyítékokat is gyűjtöttek.

*„Mi alább írtak megesmérjük, és bizonyágot teszünk, hogy minek utána hírül adatott volna, hogy a mai napon Kováts Mihály és Gál Péter Ketskeméti lakosoknak házai meggyújtattak, ennek megvizsgálására Deák Pál...Bíró által kiküldettünk legyen, amint is kimenvén tapasztaltuk, hogy Kováts Mihály házának nádfala alá kukoritzta hajban, mely már meg volt pörkölödvé Tűz lett legyen téve, úgy Gál Péter házánál is megtaláltuk azon cserepeket, melyben vennyé tűz volt ugyan a nádban helyeztetve, szoros vizsgálás után is azonban a gonoszságokat tselekedő személyek ki-tapasztalásában nem mehettünk melyrül adjuk ezen relációnkat.*⁶⁵

⁶³ BKML IV. 1517/b (fasc. 26; d. 26) (1794. május 16.)

⁶⁴ BKML IV. 1517/b (fasc. 26; d. 27) Sommás lajstrom 1794. január 27. No. 54.

⁶⁵ BKML IV. 1517/b (fasc. 26; d. 27) Sommás lajstrom 1794. november 3. No. 9–10. (1784. március 24.)

Ez a nyomozati cselekmény tehát elkülönül a korábbi leírtaktól. Minden bizonynyal az akkor behajtott tanúk kihallgatását követően kivilágosodott, hogy nem a dorbézoló katonák gondatlansága okozta a tüzet, hanem szándékos gyújtogatásról van szó. Az egyik gyanúsított kihallgatása ugyanezen a napon történt. Ekkor az eset kivizsgálására – ekkor már valószínű azzal a megbízással, hogy a szándékos gyújtogatásnak a nyomati keressék – ismét kiküldi a tanács Szél Mihály vezetésével a másik Nótáriust, Sárosy Jánost.

A bűncselekmények vagy a „panaszolkodók” jelentése alapján jutnak a tanács tudomására, azaz a sértett feljelentése alapján, vagy az éjjeli vigyázó, a vachter hivatalból kíséri be a gyanús személyeket. Ez utóbbi esetek többnyire kurta kocsmá, kisebb paráználkodások, káromkodások esetén fordulnak inkább elő. Paráználkodások és káromkodások esetén előfordul, hogy a szomszéd, vagy valamely családtag jelenti az esetet.

„Csillag József Panaszképpen jelenti, hogy szomszédságában lakó Oláh, másként Tsatska Gergely szüntelen káromkodik ha megissza magát.”

Egyébként a polgárok ilyenét kötelességét szabályozza egy városi statútum, igaz szankciót nem fűz a jelentés elmulasztásához.

„A szófogatatlan, erkölcstelen, káromkodó vagy készakarva kárttevő akármely rendbeli cselédek ennekutána a magistratus által fognak büntettetni, azért az ilyeneket a gazdák és gazdasszonyok, ha meg nem jobbulnak a városnak bejelentsék.”⁶⁶

A panaszolkodás, tehát a sértett általi feljelentés azonban a lopások esetében még inkább jellemző.

„Tóth Mihály panasz képpen jelenti”, hogy tyukásza Répa Judit és Bojtára Bakos Gergely a tanyáján lévő árpás vermit felbontották és abból árpát szedtek fel.”⁶⁷

A tanács által kivizsgált esetekből további példákat hozhatunk a károsult által történő feljelentésekre, így kisebb értékű állatlopások, illetve vermek, fáskamrák feltörése alkalmával.

„Dékány András panaszképpen jelenti, hogy a Város földjén lévő tanyájáról a gnyhóbul a patkót leszaggatván ásóval két horony fát elloptott Hazai József, azon kívül ugyan a megnevezett tanyánál egy táskának való fát is el lopta. Ezen alkalmatossággal Hazai Kis András is jelenti; hogy nevezett Hazai József a tanyáján lévő istállójából az marhákat mind kikergetve egy esztendő borját ellopta és levágta az husát dugván

⁶⁶ Szabályrendeletek: Kecskemét város tanácsának részben megújított és újjászerveztett rendeletei (1761–1776.) 72. p.

⁶⁷ NKML IV. 1517/b (fasc. 26; d. 26.)

*szalma közé mely husbul a kutya egy darabot ki huzván Inbak András vette le a Kutjátul az hust így akadtam ..egyásba.*⁶⁸

2. Vizsgálat, bizonyítás

A leggyakoribb természetesen a tanúbizonyítás. Fontos azonban, hogy a tanúk állítását a vádlott elismerje. A szembesítésnek tehát fontos szerepe van. Számtalanszor találhatunk olyan formulákat a tanúkihallgatási jegyzőkönyvekben mint: „*minek tagadod, tanuk úgyis szemedre fogják mondani*”, vagy „*confrontáltatván*” xy-nal „*tettét megösméri*”. Főleg paráznság és házasságtörés esetén fordul elő, hogy az eljárás alá vontak először tagadják a tetteket, illetve a kihallgatás vezetőinek figyelmeztetésére, hogy tanúk egybehangzóan állítják bűnösségét, először a tanúkat hamis tanúzással vádolják. „*Confrontáltatván*” azonban megismerik bűnüket, több egybehangzó tanúvallomással szemben amúgy sem használ a gyanúsított tagadása.

„5: *Csak valld meg cselekedetedet mert a tanúk szemedbe fogják mondani.*”

*Ad 5: Nem bánom én had mondják. Confrontáltatván Sárkány Panna Sándor Ilonával Csabadi Mohály özvegyével, Doka Juliannával, Pataki Mihály feleségével és Varga Péterrel ezek mindnyájan szemébe mondták azokat melyeket különösen feljegyzetett vallomástételekben állítottak. Melyhez képest Sárkány Panna megvallotta, hogy Nagy Györggyel először a nyáron Murti kocsmároséknál volt köze, azután pedig minthogy nála lakott midőn tetszett.*⁶⁹

Megtalálható a korban a szakértői bizonyítás csírája is, bár ezzel a kifejezéssel, mint ahogy a nagykőrösi anyagnál már utaltam kellő óvatossággal kell bánni.⁷⁰

Nem lehet a korban a szakértő fogalmával illetni a seborvos által adott véleményt azonban, hogy annak speciális jelentőséget tulajdonítottak – csakúgy, mint a bábák vallomásainak – a bizonyítás során a Kecskeméti anyagból is alátámasztható.

A férji fenytőjogát megdöbbentő brutalitással gyakorló Somodi Sándor feleségéhez annak „*Anyja hív borbélyt, aki a testet veszedelmes állapotban találta a Visum Reparatumból kitetszik.*”⁷¹

A már említett abortusz előidézése esetében pedig, a bába vallomása lesz a döntő. A viszonylag enyhe büntetés alapján arra lehet következtetni, hogy inkább csak paráznságban találta bűnösnek a vádlottat az úriszék, figyelembe véve a bába alábbi véleményét.

⁶⁸ Uo. (Tanúkihallgatás).

⁶⁹ Uo. (Tanúkihallgatás).

⁷⁰ Vö. BENCSIK: i. m. 109. p.

⁷¹ BKML IV. 1517/b (fasc. 26; d. 27) Sommás lajstrom 1794. november 3. No. 8.

„Bíró Sára Vabi János özvegye Hites Bába, jó lélekkel vallja, hogy ő volt a nevezett Tót Katával ez előtt három esztendővel midőn időtlen szült, és mikor oda hivatott a gyermek már elment tőle, időtlen volt, nem is lehetett nagyobb idejű három holnaposnál. Most legközelebb is ő vette el tőle a gyermeket, de már a gyermek halva volt és a fejetskéje meg volt törve... senyvett is volt, ez pedig azt árulja, hogy ha akkor valakivel köze volt, meg eshetett a férfinak gondatlanságátul is a gyermek fejének megronttatása.”⁷²

A bába vallomása minden bizonnyal meggyőzően támasztotta alá Tót Kata korábbi vallomását, miszerint:

„[...] éjszaka kétszer is dolgát végezte vélem akkor nagyon megnyomott és a Hasamban a gyermeknek feje megzúzódott nem is éreztem többé mozgását[...].”⁷³

A szemle illetve helyszínelés csiráit vélhetjük felfedezni a többször idézett tüzeset során a nótárius és a Szél Mihály „*Cancellis tag*” vizsgálataiban.⁷⁴

Anyagi jogi kérdések

A leggyakrabban kiszabott büntetési formák természetesen a korban általános szokást követve *testi büntetések*. Mind a kecskeméti tanács mind az úriszék gyakorlatában gyakori jelenség. A nők többnyire vesszőt a férfiak pedig, botütést kaptak. A testi büntetéseknél érdemes elidőzni azon jelenségnél, hogy a büntetés kiszabás során a tettes valamely állapotára hivatkozással gyakran került sor az eredetileg kiszabandó büntetés enyhítésére, vagy esetleg elhalasztására.

Egy visszaeső lótolvajra szabott ki az úriszék „*egész esztendőbeli kemény raboskodást*” mellékbüntetésként azonban nem botot szabott ki hanem „*három napi kenyéren és vízen való böjtöléssel léssen büntetése mivel testi büntetést el nem viselhet.*” A bűnlajstrom második pontja egyébként megemlíti, hogy a szóban forgó Benkő Kováts Mihály „*Több lovagnak Tolvajságában 1791-ben 120 korbátsokra ítéltetett, mely büntetést mig máig is testének gyengesége miatt egészben el nem vehette.*”⁷⁵

Arra is találunk példát, hogy noha a tanúvallomások bizonyítják ugyan a bűnösséget, mint Tot József orgazda esetében „*Úgy mind beteg nem ítéltető.*”⁷⁶

Várandós parázna Bodacz Ilona esetében pedig állapotára és anyai kötelességére tekintettel halasztotta el az úriszék a büntetést.

⁷² Uo. No. 22–23.

⁷³ Uo. No. 22–23.

⁷⁴ Vö. 53. sz. jegyzet.

⁷⁵ BKML IV. 1517/b (fasc. 26; d. 27) Sommás lajstrom 1794. január 27. No. 17.

⁷⁶ Uo. No. 14.

„*Szoptatás után kétszer hatvan korbátsokkal két hónapok alatt büntetessen.*”⁷⁷

Arra is van példa, hogy az áristomban letöltött „vizsgálati fogság” idejét beleszámolják a kiszabandó büntetésbe. Szőke János, hetedszer visszaeső lótolvaj büntetése kétszerre kiosztott 80 pálca. A visszaesést elég szigorúan bünteti és komolyan vizsgálja az úriszék, olykor 5–10 évre visszamenőleg is citálva a városi tanács az úriszék vagy akár vármegye által korábban kiszabott büntetéseket. Ez esetben, ha csak önmagában a testi büntetést nézzük, viszonylag enyhének mondható a 80 pálca, ám valójában megfelelő büntetés „*bétudván az eddig elszenvedett raboskodást is büntetésébe.*”⁷⁸

A vizsgált egy év anyagában többször előfordult a *katonának adás* büntetesképp – mint egyfajta „szabadságvesztés” – mind a tanács, mind az úriszék gyakorlatában. Egy év alatt háromszor szerepel a *pro militae adatik* szentencia, amely összehasonlítva Nagykőrös gyakorlatával – ahol 10 év alatt egyszer fordul elő ott is csak fenyegetésként – gyakorinak mondható. A tanács egy 9 esztendőes gyermekkel való erőszakos nemi közösülésért ítéli Úri Jánost katonaságra.⁷⁹ Nagy György a huzamosan üzött házasságtörésért és paráználkodásért kapja a viszonylag súlyos büntetést. A paráználkodásért maximum áristomot és mellékbüntetésként testi büntetést szabtak ki többnyire. Az itt kiszabott szigorú büntetésnek az a körülmény lehetett az oka, hogy az elkövető a város szolgálatában álló vachter, aki mintegy visszaélve a hivatásával méltatlanná vált a feladatára. Ha számításba vesszük azt a tényt, hogy a kisebb paráznaságok éppen úgy jutnak a Tanács tudomására, hogy az éjjeli vigyázó hajtja be a gyanús párokat talán érthető, hogy a város példát akart statuálni. A felesége ráadásul szemet huny az események felett, sőt az öt kérdőre vonó szomszédnak, későbbi tanú, így válaszol.

„*szabad nekem cáromkodni, mert a Vachterné vagyok, szabad az és férjemnek Sárkány Pannát szeretni mert Vachter.*”⁸⁰

Az úriszék ugyancsak paráznaság esetében alkalmazza e büntetést itt az eset jellege nem támasztja alá a büntetés szigorát.⁸¹

Az úriszék gyakorlatában található még egy katonának adás, igen érdekes egyfajta alternatív büntetésként testi büntetéssel kombinálva, ráadásul egy lopás büntetéséeként.⁸²

⁷⁷ Uo. No. 21.

⁷⁸ Uo. No. 31.

⁷⁹ BKML IV. 1517/b (fasc. 26; d. 26.)

⁸⁰ Vö. 58. sz. jegyzet.

⁸¹ BKML IV. 1517/b (fasc. 26; d. 27) Sommás lajstrom 1794. november 3. No. 14.

⁸² Az alternatív büntetés testi büntetés pénzbüntetéssel való kiváltása esetére értendő általában. Hajdu szerint is gyakran előfordul, hogy a bíróság ugyan elítél valakit valamilyen testi büntetés elszenvedésére, majd hozzá teszik, „vagy helyette fizessen 12, 14, 40, stb. forintokat.” Vö. BENCSIK: i. m. 116. p.

„Katonának adatik, ha bé nem vétetik 50 pálczát véssen.”⁸³

Börtönbüntetés ritkábban fordul elő a tanács gyakorlatában, annál gyakrabban az úriszék által kiszabott büntetések között. E büntetést ritkán alkalmazzák önállóan, mindig megjelenik testi büntetés bőjt, vagy botütések formájában mintegy „mellékbüntetés” gyanánt. Nagy Miklós János lótolvaj, tizedszerre történő visszaesése után „Egy esztendőbeli rabság kemény tömlöczbe és minden fertály esztendőbe 25 pálcza lészen büntetése.”⁸⁴

A visszaesést, főleg állatlopások esetén igen szigorúan értékeli az úriszék. Az úriszék 1778-tól sorolja fel a Nagy Miklós János különböző állatlopásainak bűnlajstromát. A hetedik alkalommal történő többrendbeli lótolvajlást az úriszék az alábbiak szerint rendeli büntetni. A büntetés „két esztendőbeli rabság kemény tömlöztbe és vasba állandóul és azon felül minden fertály esztendőben 30 Pálcza azaz in toto 240 pálczákkal büntetessen és a szolnoki embernek a más lovát tartozik megfizetni”⁸⁵

Itt kell megjegyezni, hogy a lopások esetén igen gyakori, hogy a sértett kárát is megfizetni rendeli a bíróság.

„80 pálczával kétszerre két holnap alatt büntessen és a széna árát két forintba társával együtt megfizesse”⁸⁶

Állatlopásoknál érdekes mellékbüntetésként jelenik meg a „ló tartástul eltiltás.”⁸⁷

Előfordul, hogy a büntetés súlyosbítására nemcsak verést ítélnék az áristom mellé, hanem kemény bőjtöt is.

„Dulai másként Döfi Istvány, múlt esztendőben káromkodásért büntetést vett, most 14 esztendős mostoha lányát szüzességében megrontván, azzal mintegy két esztendőig förtelmesen élt, két esztendő tömlözt, minden fertály esztendőben 25 korbáts, szerdán pénteken kenyéren és vizen való bőjt lészen büntetése.”⁸⁸

Megállapítható, hogy a vagyoni büntetések mellékbüntetésként jelennek meg a leggyakrabban. Az okozott kár megfizetését megítélték a testi sértések áldozatainak, így a gyógyítás költségeinek megtérítésére is. Ide lehet sorolni azt az esetet is, amikor paráználkodás, házasságtörés eseteiben a gyermek tartására meghatározott összeg fizetésével büntetik a férfi elkövetőt.

„Szalai Mihály nős Parázna három holnapok alatt 2xre 80 korbátsokat elviseljen a gyermekit pedig nevelni tartozik”⁸⁹

⁸³BKML IV. 1517/b (fasc. 26; d. 27) Sommás lajstrom 1794. november 3. No. 5.

⁸⁴BKML IV. 1517/b (fasc. 26; d. 27) Sommás lajstrom 1794. január 27. No. 7.

⁸⁵Uo. No. 19.

⁸⁶Uo. No. 18.

⁸⁷Uo. No. 3.

⁸⁸BKML IV. 1517/b (fasc. 26; d. 27) Sommás lajstrom 1794. november 3. No. 1

⁸⁹Uo. No. 20.

Testi sértés egyik legbrutálisabb példája az általam vizsgált anyagban Somodi Sándor és felesége esete, itt is megítélik a gyógyítás költségeit, mégpedig tételes elszámolás alapján.

„Somodi Sándor Kunszentmiklósi Lakos feleségé Szente Varga Évát öszve kelések után 8 hétre a gerendára felkötvén kegyetlenül meg verte és megkínzott testét Ló vakaróval felvakarván bé szóta s tollal bé hintette és másnap úgy koppasztotta meg, fél esztendőbeli tomlotz 2 izben 120 pálcza 2 napi böjt, kedden és pénteken büntettetik, valamint gyógyítás költségét 40, 42 forintokat megfizesse.⁹⁰”

Összegzés

A vizsgált 1794-es évben, a városban folyó büntetőjogi gyakorlat megfelel a korban tapasztalható tendenciáknak. Tekintettel arra, hogy az átvizsgált anyag időbeli terjedelme viszonylag szűk így céloim ezúttal elsősorban nem az egyes tényállások mélyreható elemzése volt, hanem az eljáró hatóságok szerepének vizsgálata, hatáskörük és illetékességük megoszlása szempontjából, különös tekintettel a mezővárosok klasszikusnak mondható bírói fórumának, a tanács szerepére. Mindez azon helyi sajátosság okán érdemel figyelmet, hogy a városban működik pallosjoggal bíró úriszék, mely tényező különösen fontos momentum a mezővárosok önrendelkezése szempontjából. Azaz, másképp fogalmazva, arra kerestem inkább az egyes eljáró szervek közötti viszonyrendszer vizsgálata során a választ, hogy milyen szerepe maradhatott, a tanács bírói fórumának az úriszék árnyékában, hogyan tudta megőrizni, egyáltalán létjogosultságát.

A földesúri joghatóság statútumai által meghatározta a lakosság jogait és kötelezéseit, a földesúr parancsainak szószólója olykor azonban épp a tanács lett. Meghúzódva az úriszék árnyékában, annak érdekeit is kiszolgálva, ugyanakkor bizonyos autonómia megtartására törekedvén mégis életképes, a megfelelő kompromisszumok kölcsönös megtalálása és kihasználása által.

---

⁹⁰ Uo. No. 8.

Primer források

A primer forrásokra a fondjegyzék szerint a következő módon hivatkozom: az irat forráshelye, (PML Pest Megyei Levéltár/ BKML/ Bács–Kiskun Megyei Levéltár) jelzete, (pl. V. 205/b) a forrásanyag jellege szerint oldalszám, p. rövidítéssel, vagy kötetszám, számozatlan tanúkihallgatások esetén dobozsám d. rövidítéssel. Amennyiben tanúkihallgatásokhoz készült sommás lajstrom, ott a dátum (pl. Sommás lajstrom 1794. január 27.), illetve a jogeset lajstromszáma No. rövidítéssel (pl. No. 17.)

1. Nagykőrös város Főbírájának iratai
Főbírói naplók/diáriumok
Fond: PML V. 205/b/1
2. Kecskemét Város Tanácsának iratai
Szabályrendeletek
Fond: BKML IV. 1504/h
3. A Koháry család Kecskemét városi úriszékének iratai
Peres iratok
Fond: BKML IV. 1517/b
4. Kecskemét Város Törvényszékének iratai
Főbírói jegyzőkönyvek
Fond: BKML IV. 1518/a

ZITA BENCSIK

DAS STRAFRECHT UND DIE AUTONOMIE IM MARKTFLECKEN

(Zusammenfassung)

Die Autorin nimmt die Fragen der Autonomiemöglichkeiten der Marktflecken (Oppidi) am Ende der 18. Jahrhundert unter die Lupe mit Hinsicht auf die Strafrechtliche Praxis in Kecskemét im Jahre 1794. Im ersten Teil der Studie überprüft sie, eine Reihe von – in dem Thema „Marktflecken der Tiefebene“ bisher zur Verfügung stehenden – wissenschaftlichen Studien. Sie sucht Antwort auf die Frage, ob die dort dargestellten oder bezweifelten Autonomiethesen durch die primäre Quellen in der untersuchten Epoche zu beweisen sind.

Da in der untersuchten Zeit die strafrechtliche Regulierungen in Ungarn in Form eines Kodexes nicht zur Verfügung stehen, im zweiten Teil der Studie werden vor allem regionale und örtliche Regulierungen zusammenfasst, dann wird die strafprozessrechtliche Praxis der Stadt Kecskemét detailliert mit der Hilfe der zeitgenössischen Quellen, und Protokollen.

Als Ergebnis der Analyse ist festzustellen, dass die meist benutzte geschriebene Rechtsquelle, die Verordnungen der Stadt waren, und die strafrechtliche Lage im Vergleich mit der strafrechtlichen Praxis der Zeit in Ungarn befriedigend ist. Es ist festzustellen, dass – dank einer gut organisierten Zusammenarbeit und den beidseitig verwendeten Kompromissen zwischen dem Rat und dem Gericht des Landesherrn – der Rat nicht zu Opfer der Feudalmacht des Landesherrn geworden ist, sondern in kleineren Fällen als Gericht eine Rolle gespielt hat, auch wenn es zu beweisen ist, dass die Bedeutung des Rats nicht mehr so dominant in der untersuchten Epoche ist als einst in dem 17. Jahrhundert war.